OLIY TA’LIM MUASSASALARINI BOSHQARISHGA METODOLOGIK YONDASHUVLAR

Abduraxmonov O. X.,
GulDU Pedagogika va psixologiya
kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu tezisda oliy ta’lim muassasalarini boshqarishga metodologik yondashuvlar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim, shaxs, boshqaruv, xodimlar, yetakchilik qilish, Ijobiy munosabat, qulay muhit va shaxslararo muloqot.

Аннотация: в этих тезисах рассматриваются методологические подходы к управлению высшими учебными заведениями.

Ключевые слова: высшее образование, личност, управление, сотрудники, лидерство, позитивный настрой, благоприятная среда и межличностное общение.

Abstract: this article describes methodological approaches to the management of higher education institutions.

Keywords: higher education, personality, management, staff, leadership, positive attitude, favorable environment and interpersonal communication.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 19 sentyabrdagi “Boshqaruv kadrlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishga doir normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 745-sonli qarorida “Nazariy va amaliy bilimlarni tizimlashtirish, mustahkamlash va kengaytirish ixtisoslashuvi va ularni muayyan masalalar va muammoli vaziyatlarga tatbiq etish “boshqaruv qarorlarini qabul qilishda hal qilishda foydalanish” ustuvor vazifa sifatida belgilangan”[12].

Shu munosabat bilan strategiyani amalga oshirish monitoringi va baholashning dinamik jamlanmasini yanada takomillashtirish imkoniyati mavjud.

Ta’limdagi farq uning ijodiy funksiyasi – rejalashtirish, tashkil etish, o‘qitish, o‘rganish, muvofiqlashtirish, rag‘batlantirish, o‘qitish va o‘rganish bilan bog‘liq. Bundan ko‘rinib turibdiki, ta’lim-tarbiya mamlakatni boshqarishda an’anaviy o‘qitish va tarbiyalash vazifalaridan tashqari muhim o‘rin tutadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda ta’limni boshqarishning sakkizta asosiy tamoyillari qo‘llaniladi (1-jadval).

“Odatda O‘zbekistonda ta’lim va kadrlar tayyorlashni boshqarishda ijodiy yondashuv tamoyilidan foydalaniladi. Uning qo‘llanilishi quyidagi mazmunni talab qiladi:

o‘quv faoliyatining xilma-xilligi: ma’ruza, laboratoriya va amaliy ma’lumotlar, seminar, kollegiya, mustaqil ta’lim, kasbiy amaliyot, yirik loyiha (ish) va boshqalar. Ularning maqsadi va vazifalari to‘liq; o‘qitiladigan fanlar va o‘plab fanlarning maqsad va funksiyasi, tuzilishi va mazmuni jihatidan murakkabligi va tayyorlanayotgan shaxsning individualligi”[13].

Innovatsion menejmentning boshqaruv talablari asosida boshqaruv xodimlarni tayyorlash sifatini oshirishni tartibga solish tamoyili ham muhim o‘rin tutadi. Ta’lim tizimi va uni yaratish muammosi kelajakda iqtisodiyotning xilma-xilligini hisobga olgan holda doimiy takomillashtirishni taqozo etadi. Aynan mana shu tamoyil ta’lim tizimini boshqarishda ijodiy yondashishni taqozo etadi. Boshqaruv xodimlar faoliyatining u yoki bu turiga ijodiy yondashadi, o‘zining va talabaning faoliyatini tez rivojlantirishga, uni eng yuqori sifatda bajarishga, natijalarni solishtirish va baholashga, o‘z va o‘ziga xosligini o‘zgartirish, muammo paydo bo‘lganda talabaning faolligi bo‘yicha xulosa chiqarishga harakat qiladi.

[12] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 19 sentyabrdagi “Boshqaruv kadrlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishga doir normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 745-sonli qarori

[13] Abulqosimov H.P. va boshqalar. Shakllanayotgan bozop iqtisodiyotida inson omili va uni faollashtirish yo‘llari.– T., 2005

Tez o‘zgaruvchan ta’lim tizimida yetakchi jamoaning moslashuvchanligi tamoyili qo‘llaniladi. Yuqorida ta’kidlanganidek, bu holat o‘quv faoliyatining xilma-xilligi, mavzuning xilma-xilligi va sub’ektning xilma-xilligi va faoliyatning individualligida namoyon bo‘ladi.

1-jadval

Ta’limni boshqarishning asosiy tamoyili[14]

№	Tamoyillarning nomlari
	I. Vazifalarni boshqarishga qaratilgan
1.	Muammoni hal qilishda ijodiy yondashuv (muammoga e’tibor qaratish uchun ijodiy fikrlashdan foydalanish)
2.	Muntazam ravishda ta’limni islohotlarni amalga oshirish (siyosat — rejalashtirish — amalga oshirish — rivojlanish monitoringi)
3.	Vaziyatli tashvish buzilishi (vaziyatga va bo‘ysunuvchilarga moslashish qobiliyatidan oshib ketish)
4.	Xalqaro OTMlar bilan o‘zaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish (aniq maqsadlar, foydali fikr)
II. Amalga oshirishga qaratilgan	
5.	Guruh va muloqot a’zolarining hamkorligi
6.	Xaridor uchun yopiq (mijoz, so‘rovni bajarish uchun manfaatdor shaxs)
7.	Ijobiy munosabat, qulay muhit va shaxslararo muloqot (hamkasblarni qo‘llab-quvvatlash va hurmat qilish qobiliyati)
8.	Xodimlarning vakolatlarini kengaytirish va malakasini oshirishni qo‘llab-quvvatlash (vakolatni oshirish va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etish)

O‘zaro tushunish va uyg‘unlik xilma-xillik g‘oyasini belgilaydi. Bu tamoyildan, xususan, ta’lim tizimini boshqarishda foydalanish uning sifatini ta’minlaydi. Bunday holda, o‘qituvchilar va talabalar quyidagilarning ma’nosi bo‘yicha kelishib olishlari kerak:

ijtimoiy va shaxsiy tajriba;

mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga yo‘nalish yoki manfaatdorlik;

shaxsni ham kasbiy, ham ma’naviy jihatdan shakllantiradigan kasb yoki fan;

fanning maqsadi va vazifasi.

Guruh (jamoa) hamkorligi tamoyili odatda oliy ta’limning fakultet, kafedralar, ilmiy va boshqa bo‘limlarini boshqarishda qo‘llaniladi. Jamoaning qiziqishini ta’minlash va sog‘lom hamkorlikni yo‘lga qo‘yish boshqaruv tezligiga ijobiy ta’sir qiladi. Xaridorni tartibli saqlash tamoyilini o‘rganish O‘zbekiston Respublikasida bozorini boshqarishda qo‘llaniladi, bunda xaridorni tanlashda xaridorning talabi hisobga olinadi. Shuningdek, xaridordan mavzularni tanlash so‘raladi. Ijobiy teskari aloqa va qulay muhit tamoyili har doim o‘rganishning boshqa tamoyillari bilan birgalikda qo‘llaniladi. Ushbu tamoyil sherikni qo‘llab-quvvatlash va hurmat qilish, talaba bilan hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish uchun mo‘ljallangan.

Vakolatlarni topshirish tamoyili odatda oliy ta’lim sohasida xodimlarning malakasini oshirishga yordam berish uchun qo‘llaniladi. Bundan tashqari, oliy

[14] *Манба:* Принсиплес оф Эдусатионал Манагемент. Б. М. Таиwо анд С. О. Фашику 2022.

ta’limni boshqarish, oliy ta’lim ehtiyojlarini boshqarish, ta’lim muassasalarini boshqarishda ko‘plab boshqa tamoyillardan foydalaniladi.

Innovatsion menejmentning boshqaruv talablari asosida boshqaruv xodimlarni tayyorlash sifatini oshirishda ham individual yetakchilik va kollegiallik tamoyilidan foydalaniladi. Oliy ta’lim muassasasi rahbari bu jarayon uchun yagona mas’ul shaxs bo‘lib, u boshqaruv bo‘limidagi o‘ziga bo‘ysunuvchi xodimlar uchun javobgardir. Lekin bu shuni anglatadiki, har doim monopoliya tamoyiliga ko‘ra yetakchilik qilish kerak. Rektor boshqa faoliyatini tashkil etishda jamoa yordamiga muhtoj. Bu, esa o‘z navbatida, tashkilotni kollegial tamoyilga muvofiq boshqarish zaruratini oshiradi.

Ta’lim muassasasi ta’lim tizimini boshqarishda fan va texnikaning yutuqlaridan to‘liq foydalanishi kerak. Shuning uchun bu davlatni boshqarishda ilmiy tamoyildan foydalanish muhim. Ta’lim tizimining ajralib turadigan xususiyatlaridan biri shundaki, u birinchidan, ta’lim xizmatlarini amalga oshiradigan xizmat ko‘rsatuvchi bo‘linma bo‘lsa, ikkinchidan, mukofot ishlab chiqaruvchi birlikdir. Shunga asoslanib, ta’lim tizimini boshqarish bu ikki sohani boshqarish qobiliyatini o‘z ichiga olgan keng qamrovli tadqiqotdir.

1960-1980-yillarda menejmentni rivojlantirishda “ijtimoiy tizim” maktabi vujudga keldi. Bu maktab vakillari (Amerikadan Ufua D.E., & Adebayo I.) zamonaviy menejmentda quyidagi umumiy yondashuvni qabul qildilar (2-jadval). Ushbu maktablarning vakili O‘zbekistonda kompyuter texnologiyalari, matematik usullardan foydalangan holda zamonaviy menejment maqsadini tadqiq qilish g‘oyasini ilgari suradi.

“Moddiy dunyo ko‘plab tizimlardan iborat bo‘lib, “Tizim” so‘zi ilmiy-texnik adabiyotlarda juda ko‘p uchraydi. Bugun bu so‘zning mohiyatini ochib berishda u oydinlashdi. “Tizim” so‘zi yunoncha so‘z bo‘lib, bir-biri bilan qonuniy bog‘langan ko‘plab elementlarning ma’lum birligini ifodalaydi. Omillar bu mukammal, yaxlit rejani ixtiro qilishning kalitidir”[15].

Umumiy tizimni o‘rgangan Rizk M., Rosu D., & Fox M. unga quyidagicha qisqacha ta’rif bergan: “Tizim bir-biri bilan bog‘langan elementlar yig‘indisidir”[16].

“Tadqiqotimizda biz boshqaruvga xos uslubiy yondashuvlarni keltiramiz. Bu yondashuvlar tizimli, vaziyatli, vazifaviy va miqdoriy yondashuvlarni o‘z ichiga oladi Bundan tashqari, quyidagi ikkita tizim ko‘rsatkichlari ovozli signaldan chiqarib tashlanadi:

tizim ajratuvchi elementdan iborat;

bu element tasodifiy yig‘indi emas, balki elementlar bir-birining ustiga chiqadi, ya’ni elementlar birikmada o‘zaro bog‘liqdir”[17].

Tizim nuqtai nazaridan, ishlab chiqarish yopiq bo‘lsa, u tizimni hosil qiladi. Tizim unga biriktirilgan va shaklda ifodalangan moddalarning sifati va holati bilan

[15] Ufua D. E., & Adebayo I. A. (2019). Organization Theory and Systems Thinking: The Benefits of Partnership. International Journal of Systems and Society, 6(1), 1-14.

16 Rizk M., Rosu D., & Fox, M. (2023). Semantic Computing for Organizational Effectiveness: From Organization Theory to Practice through Semantics-Based Modelling. arXiv preprint arXiv:2401.00062.

[17] Saidov M., Toshturdiev S., Saidov N. Oliy ta’lim muassasalarida sifat menejmenti tizimini ISO xalqaro standarti talablari darajasida tashkil etish masalalari // Iqtisodiyot va ta’lim, 2009. – №5. – B.148-151.

belgilanadi va u boshqa tizimlar bilan o‘zaro ta’sir qilish natijasida mavjud bo‘ladi, ya’ni doimiy, o‘zgaruvchan kuchga ega.